

Från Teater Hallands uppsättning av 'Hamlet - om vi hinner'. Foto: Lennart Benson

Dario Fo – italiensk teaterman, född 1927.
Han fick nobelpris i litteratur 1997.

Commedia dell'Arte – folklig teater som uppstod i Italien under senmedeltiden. Pjäserna var delvis improviserade och bestod av ett antal stående typer, t.ex. ensokjare, en snälljap, en bedragen äkta man, en tjänsteflicka. Typerna hade ofta speciella maskeroch kläder så publiken lätt kände igen dem.

Grundgestus. Enligt Brecht skulle ordet alltid vara underordnat det fysiska uttrycket. För varje scen sökte han dess specifika intonation, ansiktsuttryck, rörelser, hållning etc. – dess Gestus, de yttre tecknen på en given social situation. Ordet behövdes egentligen inte, spelat skulle vara så tydligt att t o m döva kunde förstå, enligt Brecht.

Hamlet som Commedia dell'Arte

Text: Roland Heiel

Stefan Ridell är chef för Teater Halland i Varberg, där man 1999 satte upp Hamlet på ett originellt sätt. Man spelade pjäsen som Commedia dell'Arte med fyra clowner i rollerna. Här berättar Ridell om hur man planerade och genomförde den uppmärksammade föreställningen 'Hamlet - om vi hinner'.

RH: Kan du berätta om er idé.

– Som alla goda idéer är den stulen. Lasse Beicher som är drivande inom den här commedia-metoden i Sverige, Morgan Alling och Per Sörberg blev en grupp efter scenskolan i Malmö. Där hade de lärt sig commedia-dell' arte av Mario Gonzales, som arbetat mycket med den teaterformen. Lasse hade läst att Dario Fo sagt att om *han* skulle sätta upp Hamlet, skulle han göra det med clowner. Det var ursprunget till vår diskussion. Lasse med sin lust för commedia ville gärna göra Hamlet så. Direkt fick jag en bild i huvudet: jag såg första scenen i Hamlet hur vakterna stod och spejade ut över sundet, och jag såg dem som clowner med långa, långa lansar. Självt har jag i mitt sökande letat efter en fantastisk realism som jag kallar det. Jag är inte så förtjust i den realism man ibland ser på scener, där man tänker att 'det här kunde lika gärna ha varit film'. Jag vill känna mig tilltalad som publik.

– Det är en fördel att göra just Hamlet så här, eftersom många har vissa bilder av pjäsen, t.ex. dödsfallen och att-vara-monologer.

– Vi jobbade på två plan, halva dagen med commediateknik och halva dagen med texten. Jag fick på min lott att vaska fram sådant som kunde hänga ihop med commedia och se vilka av de olika historierna i Hamlet som kunde vara intressanta. Vi hade höga ambitioner och tänkte oss att spela hela pjäsen, men eftersom det hela bygger på att publiken är medaktörer, hade vi ju ett tillägg från början och kallade den därför Hamlet – om vi hinner.

– När vi började hade jag en bild av vad det är som är intressant för *mig* i hamlethistorien. Man måste ha en personlig stämpel på det man gör. Det handlar inte om Hamlets liv utan om *mitt* liv. Och om skådespelarnas liv, deras personliga tankar om detta. Vi pratade oss fram till en gemensam bild om vad det var som var viktigt i historien.

Bäst blev det när historien hade samma chans som commedia-delen. Ibland blev det för mycket commedia och då blev det sämre. Men man kan inte bestämma sånt eftersom man aldrig vet hur relationen till publiken blir.

– En del recensenter tog upp detta att man kunde tänka sig att det var så här på Shakespeares tid på the Globe, att det fanns en direkt koppling mellan publiken och det som skedde på scen, inte bara intellektuellt utan att man gav sig in i handlingen. Det är ett mer demokratiskt sätt att göra teater, och inte teater där man från scenen berättar en historia, utan man testar om folk är med eller mot det man

säger. Är de emot får de faktiskt stå för det och man försöker intervjua dem lite från scenen eller provocera dem så att de blir tydligare.

På vissa ställen vi har spelat har folk gått efter tio minuter för att vi motsvarade inte deras romantiska bild av Hamlet.

– Comedian handlar mycket om att hitta en grundfigur, en clowntyp utifrån sig själv. Lasse Beicher tog fram sin clown som hette Walter. Han är väldigt elak. Han kan vara charmig men han är lite sadistisk, så om han ser ett sår vill han gärna peta i det. Han passade utmärkt för historien Claudius. Inte så att man kan tolka honom som bara en sadist, men det passar som ett uttrycksfullt medel i det *han* håller på med. Det är ett möjligt drag hos Claudius.

Om nu Walter spelas så, blir det spännande i situationer när han pratar med t.ex. Hamlet. Han kan då använda sin sadistiska energi mot Hamlet, vilket gör att Hamlet får det svårare. Man har sagt om Hamlet att han är en grubblare, han är handlingsförlamad, pubertal, kommer tillbaka till Danmark från studier i Wittenberg som en främmande fågel, eftertänksam och reflekterande. Natan, som spelades av Petter Häll, är en sådan clown. Han säger saker med lite fördröjning. Det blir väldigt bra i relation till hamlethistorien.

Så det gäller att hitta rätt grundgesto för sin figur, som Brecht skulle säga. Där är comedian bra för den bygger på grundtyper och det gäller att pricka in dem för den historia vi vill berätta.

Publiken lär sig förstås snabbt de olika typerna, den gode, den onde osv. Är ni konsekventa pjäsen igenom?

– Ja det är man. Dessutom är Claudius ond, inte bara i Danmark mot Hamlet som kung, utan även mot publiken. Om någon skrattar åt något, undrar Claudius 'Vad skrattar du åt?' och historien förflyttas ut i salongen och nuet. Det där bli väldigt bra många gånger. Likadant när det gäller Hamlet. Ibland tar publiken hovets parti och tycker att han är en fjant, en mesig typ som inte gör nånting. Då använder naturligtvis Natan/Hamlet det och frågar "Tror ni det är så lätt i min situation?" Då uppstår ett skikt till och historien sker inte bara i huvudet utan med hela känsloregistret.

– Eftersom det var vår första commediauppsättning, hade vi ett slags förspel, en improvisation, där det bara var fyra clowner, som berättade för publiken att vi kommer att titta er i ögonen och fråga er saker. Man gör en överenskommelse för det man kommer att göra. Precis som vi stal idén till att göra commedia av Hamlet, så stal Shakespeare historien om Hamlet från Saxo Grammaticus, en dansk författare på 1100-talet. När vi började arbeta med vår uppsättning ville vi gå till källorna, och läste då Amlet som den ursprungliga versionen hette. Vi ville det delvis för att vår tids uppfattning av Hamlet är väldigt färgad av romantiken, en finkulturell bild, vilket är fallet med mycket av teatern i dag. Vi jämförde Hamlet och Amlet, och såg intressanta skillnader. Ta mordet på Polonius till exempel. I Hamlet är det ett ganska 'rent' mord, där Polonius står bakom en gobeläng som han blir stucken genom. Möjligtvis färgas den något av blod men det visas inte

ofta utan mordet sker nästan i lönndom. Om man går till Saxo, så befinner sig Amlet i ett slags hövdingahus med sin mamma och hör att något rör sig i höet där då motsvarigheten till Polonius befinner sig. Amlet blir ursinnig och hugger ihjäl honom. I Shakespeares version släpas Polonius ut och glöms bort medan Saxo låter Amlet stycka honom och kokar köttdelarna som sedan läggs till grisarna. Den där våldsamheten är väldigt långt från romantiken. Mord är inget vackert utan

Hur använde då ni det i er föreställning?

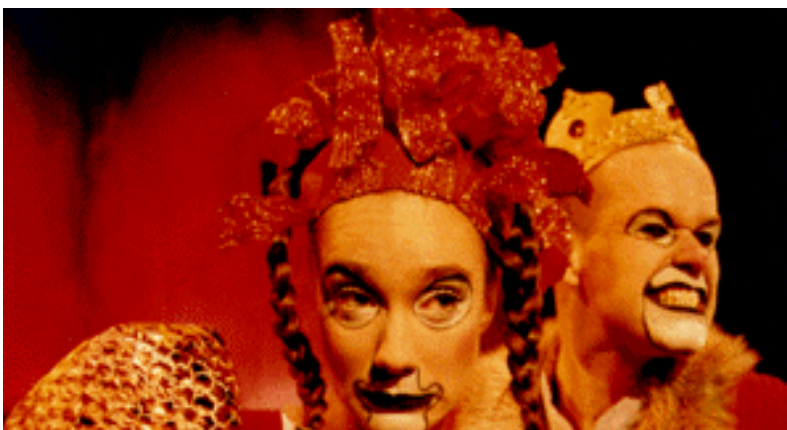
– Ja vi använde det på så sätt att det blev en stämning som fanns i Elsinore. På det hovet där Claudius härskar är det rätt, grovt och hemskt. Ingen är fri och ingen kan prata högt eller känna att diskussionen eller tankar har något företräde. Där är det i stället vapnen som talar och i stället bevakar man varann. Allt kan hända, våldet är alltid närvarande. Och *har* man den där stämningen, kan det bli väldigt fruktbart, eftersom man kan suggerera sig in i den, så att man t.ex. blir misstänksam mot alla. Horatio, Hamlets vän, får i stället stå för en slags humanism, där man har andra sätt att lösa problem utan våld. Det skulle varit intressant att ha följt dramat vidare, eftersom hela situationen löses med nytt våld, när Fortinbras kommer in. Det verkar som om Shakespeare tänkte att hela staten Danmark måste bort, viket den också gör. Alla dör, utom den gode Horatio.

– Det finns ett problem kring kvinnorna i Hamlet, nämligen att kvinnor har spelat de roller som de har i det samhälle som fanns när pjäsen skrevs. Det fanns lagar om hur kvinnor skulle uppföra sig. Gertruds

gestalt är intressant där. Hon har två poler i sina känslor, dels till sin son Hamlet och dels till Claudius. Vi fick lite problem med Gertruds roll, eftersom commedian inte hade kvinnor som befann sig lite högre på samhällsstegen. Josefin som spelade henne fick uppfinna en ny commedia gestalt, en slags omedveten primadonna. Man skulle kunna gå längre med att göra nya gestalter. Pantalone, den sure gubben i Commedia dell'Arte är en klassisk typ, men det finns väl moderna 'arketyper' som är spännande att jobba med, t.ex. karriäristen/mamman. I commedian får man lov att överdriva, man får lov att gå vidare. Man måste vara modig där och beskriva det man känner. Det finns så många som bevakar en slags consensus kring konventioner. Vi som jobbar med commedia vill också ha en enighet, där publiken är med på att vi bryter teaterkonventioner. Det skapar en nyfikenhet. Man kan se teater på två sätt, antingen att man går dit för att få allting bekräftat eller för att uppleva något nytt.

– Commedian är skådespelarnas teater. Den viktigaste trenden inom teatern är annars att skådespelaren är en marionett i regissörens hand, att det finns ett geni, som sitter inne med tolkningen, medan andra är instrument. Det tycker jag är väldigt omodernt. Skådespelaren har ett underläge redan från början: han ska bli anställd, han ska bli vald till en roll osv. Regissörer och teaterchefen har all makt. Skådespelare borde oftare våga säga att 'det är faktiskt jag som står på scenen och jag som är huvudskaparen'.

– I commedian fanns inga regissörer, utan det var ofta huvudskådespelaren som höll ihop det. Commedia har dessutom passat min idé om teater, eftersom jag har varit mer intresserad av vad som sker i det omedvetna än i det rationella tänkandet. Det kan gälla drömmar eller i något man bara anar. När man kommer igång med clownerna och improvisationen börjar man närma sig det. Då kommer omedvetna impulser djupt inifrån, sådana man inte kan bestämma över. När jag som regissör bestämmer mig för att skådespelaren är huvudskapare, måste jag ta konsekvenserna av det som regissör: att inte ha kontroll över pjäsen. När man har varit med ett tag, kan man på sätt och vis påverka skeendet ändå, men då inte med manipulativa knep, utan mer med bra argument och idéer.

Från Teater Hallands uppsättning av 'Hamlet - om vi hinner'. Foto: Lennart Benson